

Лілія Гулевич

БОЙКІВСЬКА ТЕМА У ПРОЗІ М.УСТИЯНОВИЧА

Помітним і цікавим явищем у розвитку української романтичної прози на західноукраїнських землях є твори про життя карпатських бойків* — «повістка з правдивого случаю»** «Месьть верховинця» (1849—1850) та повість на основі «місцевих поговорок» «Страсний четвер» (1852), автором яких є один із найталановитіших послідовників і продовжувачів справи Маркіяна Шашкевича та «Руської Трійці» Микола Устиянович (1811—1885), 190 років із дня народження якого минуло у грудні 2001 року. Обидва твори були високо оцінені сучасниками письменника і здобули широке визнання читачів. Іван Франко вважав ці повісті чи не кращими зразками галицько-української новелістики 60-років XIX століття¹ й мав намір у 1876 році перевидати їх, про що писав у листі до О.Рошкевич: «Мені підвищили стипендіум на річних 210 зол[отих]. Добре зробили пани поляки! На тоту інтенцію зібралось нас трьох таких лапсердаків, щоби видати твори прозові, а іменно повісті Устияновича»².

«Месьть верховинця» і «Страсний четвер» не оминули увагою й сучасні дослідники української прози середини XIX ст. Літературознавців насамперед цікавили питання проблематики, жанрової специфіки, поетики, форми цих повістей, науковці відзначали специфічні й типологічні риси романтизму в названих творах³. Проте поза їх увагою залишилось зображення М.Устияновичем бойків як представників яскравої й самобутньої етнічної групи, «незмінний характер якої склався раз і назавжди в конкретних історичних умовах і екзотичній місцевості»⁴.

Письменник тривалий час (від 1841 до 1870 р.) був священиком у гірському, тоді глухому й забитому, селі Славську. Тут серед величавих Бескидів він мав змогу вслухатись у народне слово та спостерігати звичаї, побут місцевих жителів — бойків, вивчати їх характер, спосіб мислення, світоглядні орієнтації. Захоплений високою шляхетністю та буйною поетичною вдачею верховинців, безмежно захоханий у красу Карпатських гір, оповитих таємничими бойківськими легендами, М.Устиянович чи не вперше в літературі Західної України середини XIX ст. відтворив у своїх повістях яскраві і неповторні типи представників цього етносу.

* Бойки — населення історико-етнографічної області на Україні, що охоплює гірські райони сучасної Львівської та Івано-Франківської областей між верхів'ями річок Сану і Лімниці, а також Закарпатської обл. між річками Ужем і Торцем.

** М.Устиянович спочатку визначив жанр твору як «повість» (Устиянович М. Месьть верховинця. Повість з правдивого случаю // *Галичо-руській вістник*. — 1849. — № 75-78; 1850. — № 1.). У другому, переробленому виданні 1879 р. письменник назвав твір «повісткою» (Устиянович М. Месьть верховинця. Повістка по правдивом случаю // *Повісті* Николая Устьіановича. — Львів: Накладом редакції «Зорі», 1879). Це визначення, хоч і не канонічне, проте точніше, оскільки цей твір поєднує в собі ознаки повісті, оповідання й новели.

¹ Франко І. Южнорусская литература // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т.* — Т. 41. — К., 1984. — С. 130.

² Франко І. Лист до Ольги Рошкевич від 29.02.1876 // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т.* — Т. 48. — К., 1986. — С. 46-48.

³ Див.: Гузар З. Повість Миколи Устияновича «Страсний четвер» // *Шашкевичіана*. — Вип. 1-2. — Львів-Броди-Вінніпег, 1996; Нахлік Є. Романтична повістка М.Устияновича «Месьть верховинця» // *Радянське літературознавство*. — 1981. — № 2; Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX — початку XX ст. — К., 1981.

⁴ Нахлік Є. Романтична повістка М.Устияновича «Месьть верховинця» // *Радянське літературознавство*. — 1981. — № 2. — С. 64.

В обох повістях письменник досить точно окреслює місце дії: у повістці «Месьть верховинця» вона відбувається в селі Рожанка, що знаходиться на Тухольщині «в темних горах наших Бескидів, в стороні, прилягаючійся від Самбірського округу до Станиславівських верхів»⁵; у повісті «Страсний четвер» — серед «...найвищих полонин Бескидів Стрипської округи, припираючої до Опорової ріки» [195]. М.Устиянович одним із перших серед письменників-романтиків у Галичині подає дійсно існуючі, конкретні описи місцевості. Величаві, часом казково-прекрасні, часом моторошно-грізні гори і долини, гірські верхи (Писана Керниця, Остра Кичерка, Магура, Зелемінь, Секули), дороги і стежки поміж верховинськими селами, що так докладно описані автором в обох повістях, — то реальна дійсність, конкретна батьківщина героїв, те середовище, у якому найбільше розкривається своєрідна натура бойків.

Письменник неодноразово підкреслює, що дія відбувається саме на Бойківщині, серед високих Бескидів. В епіграфі до першого розділу «повістки» «Месьть верховинця» зазначено: «Ой піду я межги гори, там де жиют бойки, Де музика дрібно грає, скачут полегойки» [169].

М.Устиянович надавав великого значення епіграфам і подав їх до кожного розділу обох повістей. Це переважно уривки з народних пісень, коломийок, зміст яких, як відзначив З.Гузар, «антиципує подальші події», деякою мірою передбачає їх⁶. У листі до О.Партицького з приводу першого окремого видання «Страсного четверга» та доповненого і переробленого варіанта «Месті верховинця» письменник писав, що епіграф до першого розділу повісті «Страсний четвер» («Бескиде зелений, в три ряди саджений, Пішов бим тобою, боюся розбою») [195], «прямо віщає, що читатель на самом вступі стрітється із якими то загадочними підозрітливими людьми, котрих опасатись належить»⁷. Водночас ці «заглавні стишки» надають творам місцевого колориту, вони є яскравим тлом, на якому відбуваються незвичайні драматичні події, і становлять «чисто народную украсу, котра якби мережка на сорочці дівчаток чи рамочка у образці виглядає»⁸. Загадкові, таємничі натяки на події, що мають трапитись із головними героями, несподівані повороти сюжету весь час тримають увагу читача в напруженні і сприяють розкриттю норавливої вдачі бойків.

В обох творах автор вживає численні діалектизми, за допомогою яких згущається локальний колорит. Велика кількість діалектної лексики, як зауважив Д.Чижевський, виправдана верховинським оточенням⁹.

Головний герой повістки «Месьть верховинця» — бідний сільський парубок Продан Наливайко, що був суперником багачького сина Федора Медуляка, — «...від ніг до голови легінь, бойко, якого шукай» [172]. Він — основний носій романтичного пафосу твору. Уже на початку повісті М.Устиянович наділяє його винятковими рисами. Продан перший у всьому. У нього не лише незвичайна врода («...був то собі легінь, яких мало...» [171]), ай неабиякі таланти («Ніхто не заграв ліпше на сопівці, не загудів на трумбеті, баіна скрипці не було над него» [171]). Не було в Рожанці і кращого від нього вівчаря («Вівчар, якого пошукати...» [172]) та мисливця («Умів він витропити звіра, хотяй би і край Бескида, і не лякався ірисови заглянути в очи. А спіткнутись з медведьом, то ж то ему радість, то ж то ему танець» [172]). Продан щиро кохає Молану — доньку «найпершого кметя (господаря. — Л.Г.) у селі» Дмитра Кожана, в якого наймитує. Але мати Молани приневолює її повінчатись із багатієм Федором Медуляком, який своїми чеснотами мало в чому поступався Проданові. Покладений в основу твору соціально-побутовий конфлікт розгортається в типово романтичному дусі.

Звістка про скоре одруження Молани породила в душі Продана цілу бурю невгамовних пристрастей, позбавила самовладання. Керований розбурханими емоціями, він признається Молані: «...я не знаю, що ся зо мною діє... [183]». Різко обірвавши розмову

⁵ Устиянович М. Месьть верховинця // Твори Николи Устияновича і Антона Могиляницького. — Л., 1913. — С. 195. Далі, посилаючись на це видання, сторінку зазначаємо в тексті.

⁶ Гузар З. Цит. праця. — С. 321.

⁷ Устиянович М. Лист до О.Партицького від 20 лютого 1879 р. — Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника. — Фонд О.Партицького. — П.3. — Од. зб. 68.

⁸ Там само.

⁹ Чижевський Д. Історія української літератури. — Тернопіль, 1994. — С.394.

зі згорьованою дівчиною, Продан, сповнений внутрішньої напруги, нестримно «...пігнав як ражений тур горі городами в полонини» [184]. У нього зароджується бажання помсти: він із рушницею в руках іде слідом Федора, який полював на ведмедя, щоб убити свого суперника. У характері героя виразно простежуються романтичні суперечності: з одного боку, Продан виявляє певну пасивність, коли не робить ніяких спроб відстояти кохану дівчину, покорається долі і йде світ за очі (каже до Молани: «... я твоєї матері не стану в дорозі» [183]), а з другого боку, його реакція на соціальну несправедливість виявляється настільки гострою, що він у стані афекту наважується на вбивство.

Подібні вияви афектів характерні для буйної бойківської вдачі. За словами Я.Гошовського, реакцією на неподолані життєві труднощі нерідко є розвиток фрустрації — психологічного стану, породженого розладом, знищенням планів і задумів людини. У стані фрустрації виникає агресивність як першочергова акція, що виявляє себе у втраті самоконтролю, бажанні напасти, готовності «дати здачу» в найдошкульніший момент¹⁰. Науковці запевняють, що гірському населенню Бескидів властиві не лише невірноважена та некерована вдача, а й спадкова схильність до помсти і вбивств¹¹. В образі Продана Микола Устиянович правдиво відтворив ці специфічні риси бойківського натур.

У другій доповненій і переробленій редакції повістки «Месть верховинця» (1879) кристалізується ще одна риса вдачі бойків — непокірність, що відповідає старій приповідці: «З бойка слуги не буде». Коли несправедливо затриманому Продану пан зі Сколівського замку не хоче повернути паспорт і вимагає, щоб той був у нього за наймита, герой з обуренням відповідає: «Панцю, я не ваш слуга!»¹². Коли ж пан ударив його в лице, Продан, виявляючи протест і почуття власної гідності, у гніві вигукує: «Пане, не бій, бо ти *отдам*» (курсив наш. — Л.Г.)¹³.

Знавці Бойківщини стверджують, що у свідомості горянина «ходіння в розбій було посвяченням у лицарі, а підтримка розбійників народом зумовлена їхньою вродженою любов'ю до зброї і пригод»¹⁴. У повісті «Страсний четвер», де вперше в літературі Західної України зображено ватажка опришків Довбуша (в М.Устияновича — Добоша), письменник пояснює підтримку селянами цього масового руху не лише їх схильністю до пригод, а й соціальними причинами: «Обстоятельство, що они (опришки. — Л.Г.) мало коли потворились на маєток простого селянина, освятило було... тоє їх ремесло у верховинця, і він укривав перед судом їх прибіжища старанно, і лучився охочо при кожнім неудовольстві до веселої дружини опришків. [...] Піти в опришки було принадою для бутного або оскорбленого молодця...» [259].

Ставлення М.Устияновича до опришківського руху неоднозначне. З одного боку, віддаючи данину офіційній точці зору, письменник називає опришків розбійниками, Добоша — «ізвергом людства», а з другого — засвідчує широку підтримку опришківського руху «свобідними синами Бескидів» [257], котрі ніяк не могли звикнути до тягарів, покладених на них польською шляхтою, що, крім звичайної оплати, установила «рогове, карби, чопове, якусь там москальщину і інші подібні дани» [258]. Та найголовніша біда в тому, що «спустили гдекотрі дідичні панове жидів, тую ненаситную з'їдж, на Верховину і придали їм всі можливі жерела доходів, як: корчми, жорна, ступи, десятину і всякую дань в аренду. Тії нові прибільці розп'яничили Верховину незнаною ту ще горілкою, позабирали велику часть управної землі в застав і привели супокійного і покірливого верховинця до крайности» [258]. Тим-то у верховинських молодців «озвалась страшная жажда мести... і они...нападали з первопочатку на ненависних їм жидів...» [259]. Таким чином соціальні причини появи опришків органічно переплітаються з національними, і, за висловом З.Гузара, у творі

¹⁰ Гошовський Я. Психологія бойківського субетносу як перманентне подолавання стану депривації / *Бойки*. — 1992. — Ч. 1-7.

¹¹ Кляиторна Н. Бойківське коріння — ознака фанатизму? // *Політика і культура*. — 2000. — № 19 (54). — С. 22-25.

¹² Устиянович М. Месть верховинця. (Повістка по правдивому случаю) // *Повісті* Николая Устияновича. — Л., 1879. — С. 156.

¹³ Там само. — С. 151.

¹⁴ Кляиторна Н. Цит. вид. — С. 24.

¹⁵ Гузар З. Цит. вид. — С. 317.

червоною ниткою проходить ідея, що визискувачі — це зайди¹⁵. Саме вони спричинилися до трагедій у численних верховинських сім'ях, до фізичної і духовної деградації працьовитих господарів, як, наприклад, чоловіка Наливайчихи з «Месті верховинця» (друга редакція твору), що став учащати до Берка і за півроку спився.

М.Устиянович не уявляв собі життя бойків відірваним від усієї нашої батьківщини — України. Він неодноразово вкраплює в художнє полотно своїх творів згадки про Запорізьку Січ, козацькі чайки, героїню повісті «Страсний четвер» Зіню називає «рядовим козачком» [216], порівнює її відвагу і твердість із відвагою старого козака. Ці згадки про славне минуле України засвідчують соборне мислення автора.

Чимало дослідників вважають бойків чи не найрелігійнішими серед українців¹⁶. Романтичні герої М.Устияновича також, певна річ, винятково релігійні: бойко не лише сприймає світ крізь призму християнських ідей, а й неухильно дотримується норм християнської моралі. Та й в основі світогляду самого письменника — щирі й глибокі християнські переконання, що спонукали його пропагувати у своїх творах світоглядні ідеї християнства та наставляти людей на шлях пізнання мудрості Божої. Тому у вирішальну хвилину, коли стоїть проблема вибору між помстою і християнським милосердям, у героя «Месті верховинця» переважає почуття християнської любові до ближнього: Продан Наливайко, що підстеріг свого ненависного суперника, замість того, щоб убити його, рятує Федора від розлюченого пораненого звіра. Саме релігійні переконання зупинили Продана від страшного гріха: у його «горячій, але честині серцю борба недовго точилась. «До Бога належиш суд, і в єго руках месть, — шепнув єму ангел душі єго, — а тепер жеде нещасний (Федір. — Л.Г.) ратунку» [194]. Після пережитого потрясіння врятований Федір відмовляється від Молани — з нею одружується Продан. Розв'язка несподівана, але закономірна. Через дієве сповідання християнських моральних норм сповна простежується суть благородної натури запального й норовистого бойка.

В обох повістях М.Устиянович засвідчує величезну повагу горян до священників і храму Божого (характерно, що письменник найчастіше вживає на його позначення зменшувально-пестливий синонім «церковця»). У «Месті верховинця» «громада, мов тата, любила» старого священника — «сіденького старця» [173], у повісті «Страсний четвер» Задільські — опікуни молодій дівчині Зіні, яку викрав ватаг опришків Добош, у крайньому розпачі йдуть до Божого дому й шукають розради в молитві. Та навіть у страшній біді, коли Задільський зрозумів, що Зіню вже не повернути, цей бойко виявляє велике благородство: він знаходить у собі сили «подяковати Небесному за єго святоє провидініє, же охоронив село від більшого нещастя» [242].

Побожний верховинець у творах М.Устияновича має милосердя навіть до свого визискувача і ворога: «...християни бігли що мога на ратунок» [241] із святині Божої, коли дізналися, що горить корчма. А коли шайка опришків у Болахові напала на жида пекаря, «ударили в звони, рушило все місто і гнали цілий день горами за опришками» [243]. Таким чином письменник намагався на конкретних прикладах проілюструвати християнську любов горян до ближнього. У вирішальні, критичні хвилини непокірний бойко стає добросердним — він, ревний християнин, забуваючи заподіяні кривди, проймається співчуттям до кривдника.

Варто звернути увагу на ще одну особливість звичаєвості бойків — їх ставлення до бідняків та сиріт. У повісті «Месьть верховинця» читаємо: «Але ж бо треба сказати, що в Рожанці і во всіх верховинських посторонних селах християне за бідних дуже пам'ятают. Там не єдну сироту вигодують честніі людкове, там не єден живитея подільський каліка, хотя й там, як то кажут, хлібови конець» [170].

Співчуття та повагу виявляли горяни і до вдів. Головним чинником у співчутливому ставленні громади до вдовиці дослідники побуту бойків схильні вважати християнську мораль¹⁷, адже християнин повинен виявляти милосердя до знедолених. Так ставились верховинці й до старої Наливайчихи, матері Продана, і була вона шанованою людиною

¹⁶ Кляшторна Н. Цит. вид. — С. 23.

¹⁷ Кісь О. Деякі особливості ставлення до вдовиці у бойків / *Бойківщина: Історія та сучасність. Матеріали історико-народознавчої конференції «Минуле і сучасне Бойківщини»*. Самбір, 6 березня 1996 р. — Л., 1996. — С.76-77.

серед селян, бо «жила [...] в селі чесно і мирно [...] Знала она всі жіноцькі роботи, і не ліновалася взяти, як то кажуть, ні за студене, ні за горяче [170]. За те багатші кметихи (господині. — Л.Г.) любили її «[...] і не опускали ніколи в лихий годині» [170]. Вдовиця Наливайчиха наділена ще одною характерною рисою, вона «єдного лише не уміла, т.є. баяти та ворожити» [170]. Християнство послідовно заперечує вірування в демонічні сили, ворожбу тощо. Але, як зауважують науковці, у гірських бойківських селах збереглося ще немало архаїки з давніх поганських часів. Тому тут поспіль зустрічаємо двоїстість у ставленні до вдів: з одного боку, це співчуття громади до її нелегкої долі, а з другого — певна напруженість, настороженість, острах перед вдовицею, впевненість у пророчій силі вдовиного слова і навіть вірування в її можливість спілкування з потойбічними силами¹⁸.

Романтики часто захоплювались образним світом прадавніх поганських часів, і в їх творах язичеські образи набували християнського змісту. Але М.Устиянович як священник послідовно застерігав не вірити в чари і, як підмітив М.Шалата, на відміну від інших романтиків, які «охоче населяли свої твори різними демонічними силами»¹⁹, переконував читача, що всілякі злі духи — лише «обмана», «мрак невіжества»²⁰. Письменник, який добре знав звичаї, вірування й побут бойків, намагався в такий спосіб пропагувати серед них християнство.

Глибшому розкриттю настроїв і почуттів верховинців сприяють романтичні карпатські краєвиди²¹. Вони наповнені особливим змістом, оскільки їх велич і красу створив сам Бог. Спостерігаючи схід сонця в горах, Продан і Федір у німому захопленні дивуються досконалості створеного Господом світу і в цьому незвичайному стані душевного піднесення складають хвалу Творцеві: «Наші товариші зняли крисані і зачали голосно творити молитву утренну. Заблукана пташка защебетала і своє «Слава Богу», а гомін з подолів зашумів голоснійше» [175]. Таке ж зворушення і почуття безмежної вдячності Творцеві переживають герої повісті «Страсний четвер»: «А ще як станеш на найвищій щиті і глянеш воколо на тії красоти, і зміриш оком безодню при тобі, ...тогда ж вознесеш душа твоя к горі... і ... чолом удариш перед престолом того, що гори і бори, і землю, і море, і всю безмежність держит в своїй долони» [222].

У прозі М.Устияновича відбито й етнографічно-побутову сторону життя бойків — письменник змальовує їх родинні взаємини, основні заняття — скотарство, хліборобство, торгівлю, подає зарисовки обрядів тощо. Особливий інтерес викликають описи освоєння верховинцями лісових масивів під орні землі. У повісті «Страсний четвер» сільський хлопець, що врятував Зіну від лісової пожежі на горі Остра Кичерка, чистив поле під зерно — спалював зрубане дерево (рубань). Етапи освоєння лісу на Бойківщині, що тривають кілька років, докладно описав О.Охримович²². В М.Устияновича йдеться про «згар» або «спаль», якому передує «пасіка» (рубання лісу), після «згарі» настає «копань» — перекопування згарища і викорчовування пнів, і лише після «копані» — обробка землі під посів, що називається «чертіж». Про те, як «...охочо стинав рухавий верховинець молоді запусти ліса на спаль для управи під яре жито...», письменник згадує також у прозовому творі «Ніч на Бержаві» [278].

У своїх повістях М.Устиянович звернув увагу й на таке поширене заняття бойків, як торгівля. Добош зі «Страсного четверга» представився опікунам Зіні як торговець козами, герой «образка з угорської Верховини» «Ніч на Бержаві» вирушає на Закарпаття, щоб там виторгувати цінні породи волів. У цьому ж творі привертає увагу читача цікава деталь, що «синевідські бойки по світу розносять сливи» [281]. Уміння бойків успішно проводити торгові операції дало підстави дослідникам говорити про їх практичність. Зокрема, І.Франко у статті «Етнографічна експедиція на Бойківщину»

¹⁸ Там само. — С. 77-78.

¹⁹ Шалата М. Про поему М.Устияновича «Путь на полонину» // *Радянське літературознавство*. — 1986. — № 4. — С.66.

²⁰ Див.: Устиянович М. Поезії. — К., 1987.

²¹ Гулевич Л. Карпатські пейзажі у прозі Миколи Устияновича // *Шашкевичіана*. — Вип. 3-4. — Львів — Вінніпег, 2000. — С. 177.

²² Охримович О. Про останки первісного комунізму у Бойків-Верховинців в Скільському і Долинському судовім повіті // *Записки НТШ*. — Т. 31. — Л., 1899. — С. 5.

зазначав, що у побуті бойко практичніший від гуцула, «він дивиться на речі з погляду користі і доцільності»²³, а Н.Кляшторна зауважує, що давні автори «вважали бойків надто приземленими як для горян, і надто практичними як для слов'ян»²⁴.

Цікаво, що в М.Устияновича рідко можна знайти описи інтер'єрів житла бойків, досить скупо описує він і їх одяг, — тому, очевидно, що бойки, на відміну від гуцулів, відзначалися простотою в побуті, кохалися «не у грі яскравих барв, а у грі відтінків кольорів стриманих, бойківські різьбярі змагалися не у складності візерунків, а у гладкості дерев'яних поверхонь»²⁵.

Отже, у романтичних повістях М.Устияновича вперше в західноукраїнській літературі середини ХІХ ст. всебічно і правдиво відображено життя і побут населення Карпатських гір — бойків, які є невіддільною складовою частиною нашої нації. Письменник поетичними, але водночас правдивими штрихами змалював їх своєрідний характер та оточення, підкреслив їх духовну спільність із усім українським народом.

²³ Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. — Т. 36. — К., 1982. — С. 84.

²⁴ Кляшторна Н. Цит. вид. — С. 24.

²⁵ Там само.

Надія Білик (Лиса)

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ БОГДАНА ЛЕПКОГО

Ще до появи історичного роману “Мазепа” Богдан Лепкий був широко відомий серед українського читацького загалу, насамперед як поет, віршоване слово якого було виразником і пропагандистом ідеї українського національного відродження. Уся поетична творчість митця — від перших віршів, що постали у Відні, на чужині, як вияв туги за рідним краєм та батьківською хатою, — пройнята питомими національними прагненнями та глибоким “українським” змістом.

Одні бачили в Б.Лепкому мрійливого лірика, другі — співця хліборобської стихії, треті — естета-модерніста, четверті — націоналіста, але рідко хто хотів бачити в ньому барда України, України героїчної — минулої і сучасної, яким він був з духу, з походження, з виховання і переконання.

Уже з перших збірок Лепкий заманіфестував свою любов до України, її чарівної природи, роботящого, але знедоленого бездержавного народу. Тематика перших збірок широка, однак домінуючими в них були роздуми молодого поета про обов'язки митця перед суспільством. Своє завдання митця-громадянина Лепкий подав у таких містких і влучних словах: “Як чуєш і як можеш, так пиши / Для себе, для людей або для справи” (“Хто, дивлячись, як куряться ліси...”), що стали девізом для письменника в його подвижницькій праці на ниві національного відродження.

Біль та обурення краяли Лепкому душу, коли він бачив, що втрачені державницькі основи: немає власної влади, бо “чужі” Україною правлять, немає власної території — земля “власна”, та не “своя” (“Я не дивлюся на село...”); немає української нації — сини України на чужій ниві працюють, “як наймити”. Сама ж Україна запала у глибокий сон (“Спросоння”).

Спостерігаючи за тим летаргічним сном України, письменник звернувся до Т.Шевченка як до будителя нації, як до людини, що “підняла українську ідею”. У вірші “На Тарасовій могилі” він підніс Кобзаря як приклад громадянина-патріота для свого покоління, “що втратило честь”, приспало національну гідність. Піднята проблема “проводу” зачіпала іншу, таку ж актуальну для української історії, проблему “зради”. До тих, хто зрікся власного народу, звернені слова: “Всьому винні ви, / Плеканці Москви, / Скандинавські нащадки, монголи. / Замість люд вести, / Перед ним іти, / Як стратеги до бою за волю, / Ви задля вигод, / Як безумний скот, / На ворожий бік претесь юрбою”. Вірш, написаний у 1903 році, закінчувався полум'яним закликком